https://doi.org/10.22364/lviz.125.07
pp. 157–177

LATVIJAS VĒSTURES
INSTITŪTA ŽURNĀLS

1 (125) 2026

VALSTS UN MINISTRU PREZIDENTA KĀRĻA ULMAŅA UN ĀRLIETU MINISTRA VILHELMA MUNTERA INTERVIJAS AMERIKAS SAVIENOTO VALSTU PRESEI 1938. GADA NOVEMBRĪ: IEKŠĒJO UN ĀRĒJO PROBLĒMU REDZĒJUMS. ARHĪVA DOKUMENTU EDICIJA, TULKOJUMS UN KOMENTĀRI

Ēriks Jēkabsons
0000-0002-4961-106X

1938. gada nogalē starptautiskā situācija Eiropā bija kļuvusi kritiska, faktiski sākoties pirmskara krīzei. 1938. gada martā Vācija bija anektējusi Austriju. Sekojošajos mēnešos Vācija vērsa spiedienu pret demokrātisko Čehoslovākiju, kura septembra beigās lielvalstu Minhenes vienošanās rezultātā bija spiesta "miera saglabāšanas vārdā" atdot Vācijai Sudetu apgabalu un ievērojami ierobežot savu suverenitāti (1939. gada martā tās neatkarība tiks iznīcināta pilnībā). Baltijas valstis kopš 1934. gada septembra saistīja diezgan formālais, faktiski vienīgi diplomātisku sadarbību paredzošais t. s. "Baltijas Antantes" līgums, reālu drošības garantiju praktiski nebija. Šajā situācijā nelielo Baltijas valstu autoritāro valdību vienīgā cerība saistījās pat ne vairs ar Tautu Savienības iespējamām garantijām, bet tikai un gandrīz vienīgi ar neitralitātes izsludināšanu un cerību, ka lielvalstis to ievēros.

Stāvokli sarežģīja apstāklis, ka visās trijās Baltijas valstīs bija izveidojušies autoritāri režīmi. Lietuvā autoritārs apvērsums notika 1926. gada 1. decembrī, Igaunijā – 1934. gada 12. martā un Latvijā – 1934. gada 15. maijā. Kā zināms, pāreju uz autoritārajām iekārtām Centrālās un Austrumeiropas valstīs starpkaru periodā izraisīja galvenokārt trīs cēloņi un ar tiem saistīti faktori: 1) demokrātijas

pieredzes trūkums, kas rezultējās iekšpolitiskā krīzē jeb neefektīvā, juceklīgā valsts pārvaldē; 2) ekonomiski iemesli (ar "stingru roku" vieglāk vadāma arī valsts saimnieciskā dzīve, turklāt veicinoši bija samērā biežie saimnieciskie sarežģījumi un 30. gadu sākumā vērojamā saimnieciskā krīze); 3) ārpolitiskie apstākļi. Baltijas valstu gadījumā spēkā bija visi trīs minētie faktori, taču atšķirās to nozīme katrā no tām, piemēram, Lietuvā blakus iekšpolitiskai krīzei bija izteikti vērojams arī ārpolitiskais faktors, jo par galveno ienaidnieku uztvertajā Polijā 1926. gada maijā notikušais autoritārais valsts apvērsums lika domāt par nepieciešamību uzlabot arī Lietuvas valsts pārvaldi, novēršot t. s. "šķēršļus" demokrātijas elementu formā.

Kopīgais bija arī tas, ka visās trijās Baltijas valstīs un Polijā apvērsumu realizēja konkrēts līderis – valstsvīrs, kurš bija arī vadījis cīņu par valsts izveidi un nostiprināšanu 1918.–1920. gadā. Latvijā un Igaunijā apvērsuma realizētājiem nopietns apsvērums bija pamatotas bažas par tajā pašā 1934. gadā gaidāmo vēlēšanu iznākumu radikāli labējo politisko kustību popularitātes pieauguma rezultātā. Tāpat, runājot par apvērsuma sekām, jāatzīmē vēl dažas līdzības un atšķirības: gan Igaunijā, gan Latvijā pret režīma par galvenajiem pretiniekiem pasludināto politisko grupējumu vadību tika organizēti tiesas procesi, turklāt abos gadījumos apsūdzības valsts apvērsuma gatavošanā pierādīt neizdevās; gan Lietuvā, gan Igaunijā pats apvērsums vienīgi iezīmēja virzību autoritārisma virzienā, turklāt Lietuvā par pilna apmēra autoritārismu varam runāt, sākot ar 30. gadu sākumu, Igaunijā – 30. gadu otro pusi, resp., 1935. gada nogali. No visām reģiona valstīm vienīgi Latvijā, kurā apvērsums notika kā pēdējā, tas strauji, faktiski vienas nakts laikā iezīmēja pāreju uz pilnīgu autoritārisma iekārtu. Gan Igaunijā, gan Lietuvā, tāpat kā Polijā, pāreja notika pakāpeniski, turklāt noslēdzās ar jaunas, autoritāras konstitūcijas pieņemšanu un jauna, autoritārai iekārtai raksturīga, valdībai vairāk vai mazāk pakļauta parlamenta ievēlēšanu, taču teorētiski un praktiski saglabājās zināmas politiskās opozīcijas pastāvēšanas un pat darbības iespējas. Vēl pie īpatnībām jāmin apstāklis, ka Igaunijā tikai 1938. gadā pieņemtā konstitūcija izveidoja Valsts prezidenta amatu, ko ieņēma līdzšinējais Valsts vecākais Konstantīns Petss, bet Lietuvā – atšķirībā no Latvijas, kur Kārlis Ulmanis atklātā formā nefavorizēja savus ģimenes locekļus, varas aparātā bija pamanāma Valsts prezidenta Antana Smetonas tuvinieku izvirzīšanās atbildīgos valsts amatos. Turklāt Lietuvā un Igaunijā, tāpat Polijā tika izveidotas arī valdību atbalstošas partijas, bet Latvijā – nenotika arī tas.

Igaunijā 1934. gada martā valsts bija nostājusies uz autoritārisma ceļa, uzreiz pēc apvērsuma netika apturēta politisko partiju darbība – tas notika tikai 1935. gada pavasarī, bet 1938. gadā atsāka darbu parlaments, kaut arī ievēlēts saskaņā ar principiem, kas lielā mērā liedza opozīcijai iespaidot stāvokli valstī, tomēr tāda joprojām pastāvēja arī oficiālā līmenī. Arī Lietuvā, līdzīgi kā Polijā,

autoritārās varas posmā tika pieņemtas pat divas jaunas konstitūcijas – 1928. gadā, cita starpā ievērojami palielinot valsts prezidenta pilnvaras, un 1938. gadā – pilnībā nostiprinot autoritāro iekārtu Lietuvā. Tādējādi, no juridiskā viedokļa raugoties, tieši Latvijā autoritārais režīms bija tiesiski visradikālākais, kaut arī represijas pret politiskajiem pretiniekiem bija samērā mērenas sodu bardzības ziņā: praktiski netika piespriests vispār neviens nāvessods, nepazuda jeb netika nogalināts bez tiesas neviens politiskais pretinieks, kā, piemēram, Polijā utt.[1]

Latvijā izsludinātā izņēmuma stāvokļa apstākļos likumdevēja funkcijas pilnībā uzņēmās paša Ulmaņa vadītā valdība. Vienlaikus valdība pakāpeniski izveidoja Tirdzniecības un rūpniecības (uzņēmēju pārstāvji), Lauksaimniecības (zemnieku), Amatniecības (kvalificētu strādnieku), Darba (nekvalificēto strādnieku), Rakstu un mākslu (literātu un mākslinieku) un Profesiju (brīvo profesiju pārstāvji) kameras. Pirmās četras apvienoja Valsts saimnieciskajā padomē, bet pēdējās divas – Valsts kultūras padomē.[2] Faktiski kameras uzskatāmas par autoritārās varas pilnībā kontrolētām, pēc profesiju principa veidotām pārstāvniecības jeb sabiedrības kontroles institūcijām vienīgi ar ierobežotām padomdevēja tiesībām.

Latvijas vēstures literatūrā jautājumam par kamerām un to reprezentācijas funkcijām ir pievērsta visumā neliela uzmanība. Edgars Dunsdorfs un Aivars Stranga koncentrēti un precīzi atspoguļo pēc Itālijas un Austrijas piemēra veidoto kameru darbības galveno mērķi (vispārēja sabiedrības kontrole), iezīmējot arī Ulmaņa domu par tām kā iecerētās Satversmes galveno elementu. Abi arī norāda, ka jau 1938. gada 11. janvārī Ulmanis no pirmajām četrām kamerām jaunradītās Valsts saimnieciskās padomes sēdē paziņoja par plānoto "vienotas tautas pārstāvniecības" izveidi, kas nebūs "politisko partiju kopsapulce". Savukārt 1939. gada pavasarī, saskaņā ar paša Ulmaņa un bijušā sabiedrisko lietu ministra Alfrēda Bērziņa liecību, bija nobriedusi doma par centralizētas "Tautas vienības partijas" izveidošanu.[3]

---

1 Skat. sīkāk Ēriks Jēkabsons (2018). Latvija, Lietuva un Igaunija 1918.–1940. gadā: kopīgais un atšķirīgais. *Latvija un latvieši. Akadēmiskie raksti*. II sēj. Sast. Tālavs Jundzis et al. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 496.–524., šeit 508.–512. lpp.

2 Skat. Kārlis Sils (2025). Kārļa Ulmaņa autoritārais režīms Latvijā 1934.–1940. gadā. *Nacionālā enciklopēdija*. Latvijas Nacionālā bibliotēka. Pieejams: https://enciklopedija.lv/skirklis/62580-K%C4%81r%C4%BCa-Ulma%C5%86a-autorit%C4%81rais-re%C5%BE%C4%ABms-Latvij%C4%81-1934%E2%80%931940-gad%C4%81 (skatīts 16.06.2026.).

3 Skat. Edgars Dunsdorfs (1992). *Kārļa Ulmaņa dzīve. Ceļinieks, politiķis, diktators, moceklis*. Rīga: Zinātne, 279.–282. lpp.; Aivars Stranga (2017). Kameru sistēma un Satversmes reformas jautājums. *15. maija Latvija*. Red. Inesis Feldmanis. Rīga: Latvijas Mediji, 114.–118. lpp. Skat. arī Arveds Švābe (1950/1951). Kameru sistēma. *Latvju enciklopēdija*. I sēj. Red. Arveds Švābe. Stokholma: Trīs zvaigznes, 449.–451. lpp.;

Tādējādi tieši Kārlis Ulmanis, kuru turklāt apņēma samērā izteikts, varas iestāžu kultivēts "vadonisma" kults, uzskatāms par autoritārāko no Baltijas valstu vadītājiem. Minētais briestošās starptautiskās krīzes apstākļos tiešām varēja raisīt zināmu ASV Valsts departamenta interesi par Ulmaņa režīmu, līdztekus samērā regulārajiem sūtniecības ziņojumiem no Rīgas cenšoties iegūt papildus no diplomātiskās rutīnas atšķirīgos apstākļos saņemtu informāciju par stāvokli Latvijā.

Sūtniecība un Valsts departaments kopumā zināmu interesi par Latvijas autoritārā režīma raksturu izrādīja, jau sākot ar pašu apvērsumu 1934. gada maijā. Piemēram, Valsts departamenta Austrumeiropas lietu nodaļas vadītājs Roberts F. Kellijs (*Robert F. Kelley*) vizītes laikā Rīgā 1935. gada 30. septembrī personiski runāja ar Ulmani, kurš, atbildot uz jautājumu par iespējām "atgriezties pie vairāk demokrātiskas valdības formas", izteicās, ka nenoteiktā nākotnē, kad vecie partiju strīdi (*strife*) būs aizmirsti, tiks izveidota komiteja, lai izstrādātu par pašreizējo vairāk demokrātisku konstitucionālu sistēmu.[4] Savukārt ārlietu ministrs Munters sarunā ar ASV sūtni Arturu Leinu (*Arthur Bliss Lane*) 1937. gada 17. decembrī uzsvēra, ka Latvijā, atšķirībā no Igaunijas (tajā tikai četri–pieci), esot "2000 cilvēku", kas varot nomainīt Ulmani, ja ar to kas atgadītos, un, ja vien viņš to vēlētos, Ulmanis varētu uzdot "sagatavot" jaunas satversmes projektu divās nedēļās un tā tiktu pieņemta divu nākamo nedēļu laikā[5] utt.

Vēsturnieks Edgars Andersons, kurš arī līdz šim vienīgais ievērojis amerikāņu preses pārstāvja Demarī Besa darbības "Rīgas epizodi" 1938. gada novembrī, uzskata, ka Besa viesošanās Latvijā bija saistīta ar Valsts departamenta neoficiālu uzdevumu neuzkrītoši noskaidrot režīma specifiku un stāvokli Latvijā no pirmavotiem. Minēto apstiprina žurnālista personība (nozīmīgā pieredze), viņa darbošanās ar tiešu savas valsts sūtniecības Rīgā atbalstu un starpniecību, kā arī – specifisku pārskata ziņojumu sastādīšana par interviju rezultātiem un

Ādolfs Šilde (1976). *Latvijas vēsture 1914–1920*. Stokholma: Daugava, 608.–615. lpp.; Māris Skujiņš (1994). Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma pamatiezīmes: 1934–1940. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 4, 116.–118. lpp.; Ēriks Žagars (2003). Pārmaiņas valsts iekšpolitikā. *20. gadsimta Latvijas vēsture.* II sēj. *Neatkarīga valsts 1918–1940.* Red. Valdis Bērziņš. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 603.–605. lpp.

4 Confidential Memorandum of Conversation Between Mr. Robert F. Kelley and Dr. Ulmanis, 30.09.1935. National Archives and Records Administration, Records of the Department of State Relating to the Internal Affaires of Latvia 1910–1944, Roll 8, Decimal File 860p. 00/199, Political Affaires 1930-39.

5 Memorandum of Conversation with the Latvian Minister for Foreign Affaires, 17.12.1937. National Archives and Records Administration, Records of the Department of State Relating to the Internal Affaires of Latvia 1910–1944, Roll 8, Decimal File 860p. 00/221, Political Affaires 1930-39.

to nodošana caur sūtniecību tieši Valsts departamentam. Turklāt laikrakstā "Christian Science Monitor" turpmākajos mēnešos parādījās vien daži vispārīga rakstura raksti, kuros varēja būt izmantoti Besa iegūtie informācijas avoti, piemēram, 18. novembrī par Latvijas valsts 20. gadadienu, 4. decembrī – par Baltijas valstu ārējo politiku, bet ne pati intervija.[6]

Domājams, ka tieši sarežģītā starptautiskā situācija un personiskas simpātijas pret ASV mudināja Ulmani un līdz ar to arī Munteru piekrist ASV sūtniecības lūgumam sniegt interviju Demarī Besam. Tāpat šie apstākļi kopā ar vēlmi kliedēt iespējamās ASV valdības bažas par Latvijas valdības politisko radikalizāciju jeb tuvināšanos Vācijai mudināja Ulmani uz sevišķu atklātību. Minēto apliecina arī apstāklis, ka šī bija viena no retajām Ulmaņa intervijām ārvalstu medijiem.

Edgars Andersons, balstoties uz šeit publicētajiem ASV Nacionālā arhīva dokumentiem, īsumā atreferē Demarī Besa sarunu ar ārlietu ministru Vilhelmu Munteru un Kārli Ulmani, uzsverot abu sacīto par gatavošanos pārvērst kameras Satversmes sapulcē, kam patraucējušas Eiropas norises (Minhenes konference), Muntera atzinumu, ka Latvijas valdības modelim ir fašistiskas iezīmes, bet maz līdzību ar nacionālsociālismu, Muntera pausto vadonības principa pastāvēšanas noliegumu Latvijā, kā arī to, ka abu valstsvīru teiktais apliecina neskaidrību par varas pārmantojamības principu.[7]

Tomēr intervijās vēstītā svarīgums ir pelnījis tās publicēt pilnībā, jo papildina priekšstatu par Latvijas autoritārās valdības un tās vadītāja Kārļa Ulmaņa situācijas redzējumu, Eiropā sākoties starptautiskajai krīzei, kas novedīs pie kara un arī Baltijas valstu iznīcināšanas. Daži ziņojumā ietvertie Ulmaņa un Muntera izteicieni apstiprina vēsturnieka Aivara Strangas secinājumus, kā arī tos zināmā mērā papildina, atklājot līdz šim nezināmus vai maz zināmus aspektus gan kopējā Latvijas iekšpolitikas raksturojumā, gan Ulmaņa personiskajā attieksmē pret norisēm un procesiem, politiskajiem pretiniekiem un Amerikas Savienotajām Valstīm kā zemi, ar kuru viņu saistīja sentimentālas atmiņas no jaunībā tur pavadītajiem gadiem.

1938. gada 5. novembrī Munters stāstīja Besam, ka valdība bija plānojusi šī gada rudenī no visām sešām pastāvošajām kamerām izveidot Satversmes sapulci, kurai tiktu iesniegts jauns satversmes projekts, taču notikumi Eiropā – Minhenes konference un sekojošās norises ap Čehoslovākiju plānu likušas atlikt. Tiesa, satversmes projekta izstrāde vēl nebija uzsākta, tādēļ pret minēto apgalvojumu jāizturas piesardzīgi, iespējams, tā bija tikai nekonkrēta, tomēr mūsu izpratnei

6 Skat., piem., Latvia Reviews Achievments in Two Decades of Freedom. *Christian Science Monitor*, 18.11.1938, p. 4.

7 Edgars Andersons (1982). *Latvijas vēsture. Ārpolitika I*. Sokholma: Daugava, 641. lpp.

par situāciju būtiska iecere.[8] Novērtējot Latvijas starptautisko situāciju, Munters paziņoja, ka stāvoklis ir labāks nekā citās zemēs (acīmredzami šeit domājot pirmkārt Čehoslovākiju), jo Latvija izveidojusies nevis saskaņā ar Versaļas un citiem pasaules karu noslēdzošajiem līgumiem, bet pati izcīnījusi brīvību, par spīti Rietumvalstu, t. sk. ASV atbalsta trūkumam. Atbildot uz jautājumu par autoritārās valdības raksturu, Munters atzina dažus fašisma elementus tajā, vienlaikus noliedzot nacionālsociālisma pazīmes un vadonības elementa klātbūtni Latvijā, kā arī pauda pārliecību, ka Vācija negrasās uzbrukt Latvijai. Sevišķi pārsteidzoša bija vadonības elementa klātbūtnes noliegšana Latvijā.

Ne Munters, ne Ulmanis 9. novembrī nevarēja atbildēt uz jautājumu par prezidenta amata pēctecības principu, kas īpaši interesēja amerikāņu korespondentu, faktiski atzīstot, ka tāds nav izstrādāts. Saruna ar Ulmani bija garāka un, šķiet, arī brīvāka vai pat emocionālāka, prezidentam diezgan konsekventi paužot pozitīvu attieksmi pret ASV, ko viņš labi pazina no dzīves gadiem tajās pirms Pirmā pasaules kara. Cita starpā no intervijas noprotams, ka vismaz zināmu laiku Ulmanis strādājis par vienkāršu laukstrādnieku amerikāņu fermā, un redzams, ka līdz pat 1940. gadam prezidents izrakstījis ASV presi un sekojis politiskajām un saimnieciskajām norisēm šajā valstī arī korespondences ceļā ar amerikāņu paziņām. Tāpat Ulmanis skaidroja partiju darbības pārtraukšanas iemeslus pēc apvērsuma, pārspīlēti uzsvēra Latvijas zemnieku (lauksaimnieku) vienprātīgumu atbalstā režīmam, raksturoja savu attieksmi pret politiskajiem pretiniekiem, maksājot viņiem pensijas un tādējādi liedzot tiem morālu iespēju gūt atbalstu savā pret valdību vērstajā kritikā u. c., kā arī izstāstīja par lauksaimniecības tālākas attīstības plāniem, ieviešot lauksaimniecības mašīnas un atbrīvojoties no nepieciešamības ievest laukstrādniekus no ārzemēm.

1938. gada 8. novembrī sūtnis Rīgā Džons Vailijs (*John Cooper Wiley*) nosūtīja Valsts departamentam Besa piezīmes par sarunu ar Munteru, bet 12. novembrī, nosūtot Besa piezīmes par sarunu ar Ulmani, sūtnis pavadvēstulē īpaši atzīmēja, ka korespondents abās intervijās izrādījis "lielu interesi" par prezidentūras pēctecības mehānismu pastāvošajos apstākļos. Pavadvēstulē Vailijs īpaši uzsvēra arī paša Ulmaņa sarunā ar Besu izteikto vēlmi apmeklēt ASV. Zīmīgi, ka tā ir vienīgā norāde vismaz uz Ulmaņa paustu gatavību doties ārvalstu vizītē visā autoritārā režīma laikā. Turklāt sūtnis atzīmēja, ka jau agrāk dzirdējis par to savās sarunās ar Munteru un Ulmani, piedevām Munters izteicies, ka vizīte

8 Arī vēsturnieks Kārlis Sils uzskata, ka Kārļa Ulmaņa ieceri par varas decentralizāciju un zināmu liberalizāciju iztraucēja Čehoslovākijas dalīšana 1938. gada rudenī. Skat. Kārlis Sils (2024). *Sowing the seed to reap the harvest of unity: nationalization, fascism, and imperial legacies in authoritarian Latvia (1934–1938)*. PhD theses. European University Institute. San Domenico di Fiesole (Fl), pp. 282–289.

varētu notikt jebkurā laikā ārpus Pasaules izstādes atklāšanas laika Ņujorkā – Latvija 1939. gada 30. aprīlī Ņujorkā atklātajā Pasaules izstādē (*World's Fair*) ar 62 valstu dalību nepiedalījās, kas arī varēja būt iemesls šādai nostājai. Sūtnis rakstīja: "Sakarā ar precīzākas informācijas neesamību manā rīcībā par šo jautājumu uzskatīju par nepārprotami ieteicamu ieņemt nesaistošu nostāju līdz brīdim, kad saņemšu [Valsts; Ē. J.] Departamenta viedokli par šādas vizītes vēlamību."[9]

Reaģējot uz šo, 1938. gada 6. decembrī ASV Valsts departamenta Eiropas lietu nodaļas (*Division of European Affaires*) vadība konstatēja: "Neredzu pamatu, kāpēc prezidentam Ulmanim būtu jāsūta ielūgums. Tāpat es šobrīd neredzu iemeslu, kāpēc viņš būtu jāatrunā no ierašanās jebkurā viņam ērtā laikā." Faktiski netika saskatīta nepieciešamība oficiālai vizītei, vienlaikus neliedzot ierašanos privātā apmeklējumā. Pēc tam slēdziena sastādītājs ieteica izrunāt jautājumu ar sūtni Vailiju personiski 1939. gada sākumā, kad gaidāma viņa ierašanās Vašingtonā. Turklāt rokraksta piezīmē uz Austrumeiropas jautājumu speciālista Roberta Galmana (*Gallman*) sagatavotā slēdziena nodaļas vadītājs Džejs Pjerponts Mofats (*Jay Pierrepont Moffat*) atzīmējis: "Kad es redzēju Munteru jūlijā, tas teica, ka prezidents un viņš vēlētos apmeklēt Savienotās Valstis. Es izrādīju interesi, bet neizteicu nekādus komentārus par šādas vizītes vēlamību vai lietderību, ņemot vērā aģitāciju, ko ASV izvērš organizētas komunistu grupas pret Ulmani."[10]

Interesanti, ka vienlaicīgi ar Besa veiktajām intervijām 1938. gada 6. novembrī sūtnis Vailijs no Rīgas ziņoja Valsts departamentam, ka diplomātiskajā korpusā atkārtoti cirkulē baumas par gaidāmo Besa iepriekšējā dienā intervētā ārlietu ministra Muntera atcelšanu no amata un nomaiņu ar sabiedrisko lietu ministru Alfrēdu Bērziņu, kurš tāpēc cītīgi mācoties angļu un franču valodu, Ārlietu ministrijas departamenta direktoru Arturu Stegmani vai diplomātiem Voldemāru Salno vai Kārli Zariņu. Turklāt sūtnis minēto saistīja ar Muntera darbību Ženēvā "Eiropas krīzes" laikā, kad tas atteicies pārtraukt darbu Tautu Savienības sesijā un atgriezties Latvijā, uzskatot, ka kara izcelšanās nedraud. Runa bija par Muntera darbību Ženēvā 1938. gada septembrī, atgriežoties Rīgā tikai 30. septembra vakarā un uzreiz presei atzinīgi novērtējot tikko notikušo

9 National Archives and Records Administration, Records of the Department of State Relating to the Internal Affaires of Latvia 1910–1944, Roll 8, Decimal File 860p. 00/235, Political Affaires 1930-39.

10 Ibidem. – Pieļaujams, ka Dž. P. Mofats 1938. gada jūlijā bija privātā apciemojumā Rīgā, sūtniecībā, un tikās ar V. Munteru.

Minhenes vienošanos.[11] Minētais esot atstājis nelabvēlīgu iespaidu ietekmīgās aprindās Latvijā, īpaši armijā, jo situācijā pēc Minhenes vienošanās viņa "prokrieviskā un prodemokrātiskā nostāja" var nepatikt "kontinentā dominējošajām lielvalstīm". Vailijs atzīmēja, ka Munters privātā sarunā ar viņu atzinis, ka dzirdējis par šīm "interesantajām" baumām, kategoriski noliedzot to pamatotību.[12]

Abu publicēto pārskatu autors ir 1893. gadā Kanzassitijā dzimušais un 1916. gadā Aiovas Universitāti beigušais Demarī Bess (*Demaree Bess*), kurš Pirmā pasaules kara laikā bija britu bruņotajos spēkos Palestīnā, pēc tam Amerikas Sarkanā Krusta dienestā Palestīnā un Sīrijā, pēc kara uzsāka preses korespondenta darbu laikrakstā "The Minneapolis Tribune", pēc tam "The Los Angeles Times", tad kļuva par laikrakstu "The New York Post" un "The Philadelphia Public Ledger" korespondentu Tālajos Austrumos, 1927. gadā – par Tokijā iznākošā laikraksta "The Japan Advertiser" ziņu redaktoru, vēlāk strādāja Ķīnā par "United Press" biroja vadītāju, bet no 1931. gada bija laikraksta "Christian Science Monitor" korespondents Padomju Savienībā un Eiropā. 20. gadsimta 30. gadu otrajā pusē viņš strādāja galvenokārt no Berlīnes Vācijā, vērīgi sekojot pirmskara krīzes attīstībai. 1938. gadā viņš pievienojās "The Saturday Evening Post" komandai. Arī Otrā pasaules kara laikā un pēc tā uzskatāms par vienu no ievērojamākajiem Padomju Savienības politikas speciālistiem līdz pat savai nāvei 1962. gadā.[13] 1959. gadā Bess vēlreiz apciemoja PSRS režīma varā esošo Rīgu, 31. oktobrī savā laikrakstā "Saturday Evening Post" aprakstot redzēto, turklāt to atreferēja arī trimdas latviešu prese.[14]

Publicētie dokumenti glabājas ASV Nacionālajā arhīvā Vašingtonā, Valsts departamenta dokumentu kolekcijā. Publikācijā sniegts dokumentu oriģinālteksts angļu valodā un tulkojums latviešu valodā ar komentāriem un skaidrojumiem.

11 Skat. sīkāk Tautu savienības pakts paliek negrozīts. *Latvijas Kareivis*, 01.10.1938., 2. lpp.

12 National Archives and Records Administration, Records of the Department of State Relating to the Internal Affaires of Latvia 1910-1944, Roll 8, Decimal File 860p. 00/234, Political Affaires 1930-39.

13 Demaree Bess, editor, dies at 68. *New York Times*, 03.06.1962, p. 88.

14 Skat. Rīga – Baltijas tirdzniecības centrs. Amerikāņu žurnālists raksta par Latviju. *Latvija*, 14.11.1959., 6.–7. lpp.

Dokuments Nr. 1

Demarī Besa pārskats par sarunu ar Latvijas ārlietu ministru Vilhelmu Munteru.[15]
Rīgā, 1938. gada 5. novembrī
National Archives and Records Administration, Records of the Department of State Relating to the Internal Affaires of Latvia 1910–1944, Roll 8, Decimal File 860p. 00/234, Political Affaires 1930-39

Points in an interview with V. Munters Latvian Foreign Minister, Nov. 5, 1938
Demaree Bess

The evolutionary development of the Latvian authoritarian government founded in May 1934, has now been completed up to its final stage. The social and economic life of the country has been organized into six chambers, which serve as advisory bodies to the Government in all matters pertaining to their own interests. The Government had intended, once this stage was complete, to convene all the chambers in a constituent assembly, to which the draft for a new constitution would be submitted. But events in Europe since Munich had postponed the Government's plans. It now seemed advisable to defer action in this respect until it became clear what would happen to the forms of government in Czechoslovakia and especially in France. The Latvian Government was in the favorable position of not being definitely committed at present to any form of government, and in the present state of affairs in Europe it seemed the part of wisdom to maintain that position.

Latvia's present government does not fall easily into any of the current classifications. It contains elements of Fascism, but bears little resemblance to National Socialism. It rejects the Leader principle, which cannot be satisfactorily maintained, as the example of Poland since Piłsudski's death indicates. It has no faith in the German scheme to create a leadership caste, and does not believe such a scheme is workable even in Germany. The Latvian Government has no interest in creating a party, ruling or otherwise. The President looks with favor upon the two-party system in such countries as America, where it evolved gradually under favorable circumstances, but suspects that even in England, long accustomed to party rule, a habit of opposition merely for the sake of opposition arises, which becomes harmful. In Latvia's case, the party system was discredited.

Asked whether the present form of government is regarded as temporary or permanent, he said it seemed to be working out as permanent, although the President maintained an open mind on this point. I asked how he proposed

15 Vilhelms Munters (1898–1967), valstsvīrs, 1936.–1940. g. ārlietu ministrs.

to arrange succession under this form of government, and Mr. Munters shrugged his shoulders and smiled, admitting this was an unsolved difficulty. He implied that Dr. Ulmanis had no clear conception in his own mind of what should be done to provide a successor to himself.

Asked how recent developments in Europe had affected Latvia's foreign policy, he replied that Latvia had been less affected than most countries because this country did not stem from the Versailles treaties, but had arisen instead in the face of opposition from the victors in the war, including the United States. American representatives at Versailles, he said, had opposed Latvian independence in the belief that a moderate government would soon replace Bolshevism in Russia. However, Latvians harbored no resentment, since it was obvious that Americans could hardly be expected to understand the complicated and obscure situation prevailing in eastern Europe at that time. But since Latvia's beginnings were not bound up in the peace treaties, the break-up of the Versailles system affected Latvia comparatively little.

However, Germany's rapid rise naturally had reactions in Latvia, as elsewhere. The small German minority in Latvia contained some Nazi sympathizers, and a separate Latvian Nazi party had made some trouble. Latvia's relations with Germany, however, as distinct from National Socialism, were very good. Her relations with National Socialism, on the contrary, were not close and were not likely to become so. Some of the Baltic barons had joined the Nazi party in Germany in its early days, and had risen to important positions. That party, he said, was a catch-all for practically all malcontents in Germany after the war, and was still of a very heterogeneous character. It was therefore easy to alarm some Latvians by the cry that Hitler was coming with Baltic barons to conquer Latvia and take the land back. But the Government had no such apprehensions. Obviously, Hitler's whole programme and principles would oppose any such action. Latvia had been very fortunate in putting through agrarian reforms immediately after the war, as it was much easier to do so at the time, and reforms assured the stability of the country from the outset. Land-owing peasants had held the country firmly together at all times, even when parliamentary government became virtually inoperable.

Asked how much force had been necessary to accomplish the transition to the present government, Mr. Munters said that 2,000 party politicians had been arrested and imprisoned since 1934. A concentration camp was set up in 1934, where some of them were kept. This camp has now been abolished, and the number of political prisoners is very small. In fact, two of the largest prisons are at present being dismantled because the Government has no use for them. I asked if he did not believe the immense prestige of Dr. Ulmanis accounted

for the comparative lack of opposition, and if his successor might not need to use force much more widely, on the scale used elsewhere. He rather evaded this question, but admitted that the question of succession was the greatest unsolved question in the evolution of the Government, and must be solved somehow if the present form of government was to become permanent.

Tulkojums

Galvenie punkti intervijā ar Latvijas ārlietu ministru Vilhelmu Munteru, 1938. gada 5. novembrī

Demarī Bess

1934. gada maijā dibinātās Latvijas autoritārās valdības evolucionārā attīstība tagad ir noslēgusies, sasniedzot tās esošo stāvokli. Valsts sabiedriskā un saimnieciskā dzīve ir organizēta sešās kamerās, kas kalpo kā valdības padomdevējas institūcijas visos jautājumos, kas skar to attiecīgās jomas. Valdība bija plānojusi pēc šī posma noslēgšanas sasaukt visas kameras satversmes sapulcē, kurai tiktu iesniegts jaunās konstitūcijas projekts. Taču notikumi Eiropā kopš Minhenes vienošanās ir likuši valdībai šos plānus atlikt. Pašlaik šķiet lietderīgi nogaidīt ar šo soli, līdz kļūs skaidrs, kas notiks ar pārvaldes formām Čehoslovākijā un it īpaši Francijā. Latvijas valdība atrodas izdevīgā pozīcijā, jo pašlaik nav sevi galīgi saistījusi ne ar vienu konkrētu pārvaldes formu, un pašreizējā situācijā Eiropā ir saprātīgi šādu nostāju saglabāt.

Latvijas pašreizējā valdība nav vienkārši iekļaujama nevienā no pašreizējām klasifikācijām. Tajā ir fašisma elementi, taču tai ir maz kopīga ar nacionālsociālismu. Valdība noraida "Vadoņa principu", kuru, kā rāda Polijas piemērs pēc Pilsudska[16] nāves, nevar sekmīgi uzturēt.[17] Valdībai nav ticības vācu shēmai ar vadonības kastas izveidi, un tā neuzskata, ka šāda shēma ir dzīvotspējīga pat Vācijā. Latvijas valdība nav ieinteresēta veidot partiju – ne valdošo, ne kādu citu. Prezidents atzinīgi raugās uz divpartiju sistēmu tādās valstīs kā Amerika, kur tā pakāpeniski attīstījusies labvēlīgos apstākļos, taču viņam ir aizdomas, ka pat Anglijā, kas sen pieradusi pie partiju varas tradīcijas, veidojas ieradums oponēt

16 Juzefs Pilsudskis (*Józef Klemens Piłsudski*, 1867–1935), Polijas valstsvīrs, 1918.–1922. g. Valsts vadītājs (*Naczelnik Pánstwa*), 1919.–1920. g. armijas virspavēlnieks. 1926. g. maijā vadīja autoritāru valsts apvērsumu, izveidojot t. s. "sanācijas režīmu". Periodiski ieņemot sekundārus amatus valsts pārvaldē, faktiski uzskatāms par autoritāru līderi, vadot pakāpenisku pāreju uz autoritāru iekārtu, kas noslēdzās ar autoritāras konstitūcijas pieņemšanu un paša nāvi 1935. gadā.

17 Pēc J. Pilsudska nāves Polijā, turpinot pastāvēt "sanācijas režīmam", izveidojās vairāki varas centri, kas koncentrējās ap Valsts prezidentu, armijas ģenerālinspektoru (komandieri) un ārlietu ministru.

tikai oponēšanas pēc, kas kļūst kaitīgi. Latvijas gadījumā partiju sistēma bija diskreditēta.

Jautāts, vai pašreizējā pārvaldes forma uzskatāma par pagaidu vai pastāvīgu, viņš teica, ka tā sāk veidoties kā pastāvīga, lai gan prezidents šajā jautājumā saglabā atvērtu viedokli. Es jautāju, kā viņš plāno sakārtot [varas; Ē. J.] pēctecību šajā pārvaldes formā, un Muntera kungs, paraustot plecus un pasmaidot, atzina, ka tas ir neatrisināts jautājums. Viņš lika saprast, ka Dr.[18] Ulmanim pašam nav skaidra priekšstata par to, kas jādara, lai nodrošinātu sev pēcteci.

Jautāts, kā pēdējie notikumi Eiropā ietekmējuši Latvijas ārpolitiku, viņš atbildēja, ka Latviju tie ietekmējuši mazāk nekā lielāko daļu valstu, jo Latvija nav izveidojusies, balstoties uz Versaļas līgumiem,[19] bet gan radusies, saduroties ar kara uzvarētāju, tostarp ASV, pretestību. Amerikas pārstāvji Versaļā, viņš teica, bija pret Latvijas neatkarību, uzskatot, ka drīzumā boļševiku varu Krievijā aizstās mērenāka valdība.[20] Tomēr latvieši netur ļaunu prātu, jo bija acīmredzams, ka no amerikāņiem diez vai var gaidīt izpratni par sarežģīto un neskaidro situāciju, kas tajā laikā pastāvēja Austrumeiropā. Bet, tā kā Latvijas pirmsākumi nebija saistīti ar miera līgumiem, Versaļas sistēmas sabrukums Latviju ietekmēja salīdzinoši maz.

Tomēr Vācijas straujais uzplaukums, protams, izraisīja reakciju Latvijā, tāpat kā visur citur. Mazajā vācu minoritātē Latvijā bija daži simpatizētāji nacistiem, un atsevišķa latviešu nacistu partija[21] radīja zināmus sarežģījumus. Latvijas attiecības ar Vāciju kā valsti, pretēji nacionālsociālismam, ir ļoti labas. Turpretim attiecības ar nacionālsociālismu nav ciešas un tādas, visticamāk, nekļūs. Daži Baltijas baroni Vācijā jau nacionālsociālistu partijas pirmsākumos bija iestājušies tajā un ieņem nozīmīgus amatus. Šī partija, viņš teica, bija kā "savāktuve" praktiski visiem neapmierinātajiem Vācijā pēc kara, un tai joprojām ir ļoti neviendabīgs raksturs. Tāpēc bija viegli satraukt dažus latviešus ar saukli, ka Hitlers[22] nāk kopā ar Baltijas baroniem, lai iekarotu Latviju un atņemtu zemi. Taču valdībai

18 1934. gadā Kārlim Ulmanim Latvijas Universitātē tika piešķirti goda doktora grādi agronomijā un tautsaimniecībā (*Dr. agr. h. c.* un *Dr. oec. h. c.*).

19 Ar "Versaļas līgumiem" šeit domāts 1919. gada jūnijā Versaļas pilī parakstītais miera līgums ar Vāciju, kā arī pēc tam noslēgtie miera līgumi ar citām Pirmā pasaules kara zaudētājvalstīm.

20 Par Latvijas un ASV attiecībām skat. Ēriks Jēkabsons (2018). *Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu attiecības 1918.–1922. gadā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.

21 Jādomā, ka V. Munters šeit domājis ietekmīgo Latviešu tautas apvienību "Pērkonkrusts", jo t. s. Apvienotā Latvijas nacionālsociālistu partija, no 1933. g. – Aktīvā Latvijas atbrīvošanas kustība "Zilais Ērglis" bija samērā mazskaitlīga organizācija.

22 Ādolfs Hitlers (*Adolf Hitler*, 1889–1945), Nacionālsociālistiskās vācu strādnieku partijas vadītājs, 1933.–1945. g. Vācijas kanclers.

nebija šādu bažu. Acīmredzot visa Hitlera programma un principi būtu pret šādu rīcību. Latvijai ļoti paveicies, īstenojot agrāro reformu tūlīt pēc kara, jo tajā laikā to izdarīt bija daudz vieglāk, un reformas nodrošināja valsts stabilitāti jau no paša sākuma. Zemi īpašumā ieguvušie zemnieki ir stingri saturējuši valsti kopā visos laikos, pat tad, kad parlamentārā valdība kļuva praktiski darboties nespējīga.

Jautāts, cik daudz spēka bija nepieciešams, lai īstenotu pāreju uz pašreizējo valdības formu, Muntera kungs teica, ka kopš 1934. gada ir arestēti un ieslodzīti 2000 partiju politiķi.[23] 1934. gadā tika izveidota koncentrācijas nometne, kurā daži no viņiem tika turēti. Šī nometne tagad ir likvidēta,[24] un politisko ieslodzīto skaits ir ļoti mazs. Patiesībā divi no lielākajiem cietumiem pašlaik tiek likvidēti, jo valdībai tie nav vajadzīgi.[25] Es jautāju, vai viņš neuzskata, ka Dr. Ulmaņa milzīgais prestižs ir iemesls salīdzinošajam pretestības trūkumam un vai viņa pēctecim, iespējams, būtu jāizmanto spēks daudz plašākā mērogā, kā tas notiek citur. Viņš mēģināja izvairīties no šī jautājuma, bet atzina, ka pēctecības jautājums ir lielākais neatrisinātais valdības attīstībā, un tas ir kaut kā jāatrisina, ja pašreizējā pārvaldes forma paliks pastāvīga.

Dokuments Nr. 2

Demarī Besa pārskats par sarunu ar Latvijas Valsts prezidentu un Ministru prezidentu Kārli Ulmani.[26] Rīgā, 1938. gada 9. novembrī
National Archives and Records Administration, Records of the Department of State Relating to the Internal Affaires of Latvia 1910–1944, Roll 8, Decimal File 860p. 00/235, Political Affaires 1930-39

23 Līdz 1934. g. vasaras beigām bija arestēti kopumā 503 sociāldemokrāti, 128 pērkonkrustieši, 126 komunisti, 15 minoritāšu organizāciju biedri, 11 latviešu pilsonisko partiju pārstāvji. Pēc apvērsuma līdz 1934. g. beigām amatus valsts un pašvaldību iestādēs zaudēja 3983 personas (daļa kā nepiemēroti darba disciplīnas pārkāpumu dēļ).

24 Liepājas koncentrācijas nometne Kara ostā darbojās 1934. g. maijā–1935. g. martā, un tajā bija ieslodzītas kopumā 370 personas, turklāt viņu atbrīvošana notika pakāpeniski.

25 V. Munters šeit manipulē ar informāciju. Īstenībā šajā laikā bija iecerēts likvidēt cietumus Ventspilī un Tukumā, jo ēkas nebija mērķim atbilstošas, taču abu apriņķu vajadzībām bija plānots celt jaunu cietumu uz Durbes lauksaimniecības fermas zemes (plāns netika realizēts). Skat. Cietuma vietā ierīkos mākslas mūzeju un bibliotēku. *Jaunākās Ziņas*, 22.07.1938., 1. lpp.

26 Kārlis Ulmanis (1877–1942), valstsvīrs, 1934.–1940. g. Ministru prezidents, 1936.–1940. g. Valsts prezidents.

I said Munters had kindly sketched the background of the political movement in Latvia, in order to save time in this interview for other subjects. I proposed to write an article about Latvia for the SATURDAY EVENING POST, and Americans, like other people, were particularly interested in people who had lived among them for a time. If he could give me any recollections of his five years in America, I would be appreciative.

Dr. Ulmanis said he lived in America six, not five years, and his recollections of the USA after a quarter of a century were entirely pleasant. His experiences there might be summed up very briefly: "work on farms, study and teaching in the agricultural school at Lincoln." I asked him what kind of work he did on farms, and he replied: "The usual kind of work. Any farmer will know what kind of work I did." He said he followed events in America fairly closely, that he had taken the SATURDAY EVENING POST continuously since 1908, and still received it every week. He also took WALLACE'S FARMER, and saw what difficulties Wallace was encountering in what he was trying to do. He had a large measure of sympathy with many of Wallace's schemes, he realized the great difficulties of readjusting economic and agricultural affairs in America, but he felt sure the Americans would work out their destiny satisfactorily in their own way. If he had time to travel anywhere nowadays, he would like to go back to America more than anywhere else he had been, because his years in exile there had been so pleasant and profitable as well in experience and training.

In regard to Latvia, Dr. Ulmanis said he believed the form of government worked out since 1934 had proved itself. After the war of independence, Latvia adopted extreme forms of democracy for which it was unfitted. The parliamentary – multi-party – system became unworkable, and by 1934, it became apparent something would have to be done about it. Latvia could not afford the lack of unity which the parliamentary system had produced. So he simply abolished the parliament and the parties. He might have kept one party, as other countries have done. But the one-party system did not appeal to him, and he abolished his own party along with the others. His party associates said to him: "What, you destroy our own party too!" And he said: "Yes, we must make that sacrifice for the sake of Latvian unity." And after a time, they saw the move had been right.

I observed that the over-turn seemed to have been accomplished without much violence, and that comparative mildness surely seemed wise. He replied with a smile: "We have been milder than we care to advertise. Our former political opponents have been put on pensions. I promulgated a law that all former members of parliament should be entitled to pensions from the government. The law aroused many protests among my associates, who said: 'What a terrible waste of the people's money!' They were very indignant. But now there are no

more protests. My associates recognize that the money is well spent. Some of these former politicians still criticize our government and its policies. But when they talk, the people say: 'Are you still taking money from this man Ulmanis? Don't talk to us, then, about how bad he is!'"

I asked whether the present form of government was considered permanent or temporary. He replied that it was still in the process of evolution, and that the people must eventually be given a larger share of representation, but he suspected this might more properly be done through the six-chamber system than through anything like the former parliament or party system. "We cannot see the rightness of bringing back that system, which worked so badly."

I said the chief lack in the present system seemed to be that it didn't provide for succession. He said that matter had been given careful consideration, but it was not yet time to announce anything about it. He said people had worried about this matter ever since 1922, in Italy, and similarly in other countries. But it seemed to work out of itself. I suggested that Italy and such countries had a one-party system which itself provided a means for succession, whereas Latvia had no party. Dr. Ulmanis said that he was satisfied the matter would work out here when the time came, and meanwhile a measure might be worked out for providing formally for the succession. I gathered that he was still rather vague in his own mind on this matter. Apparently he doesn't like to consider the possibility of his own demise or retirement.

Dr. Ulmanis said that his primary interest lies in agriculture, not only because that is his specialty, but also because 70 percent of the Latvian people are agriculturists. At present, he said, he is working on schemes to overcome the need for importing about 50,000 agricultural laborers from abroad every year. This should be quite unnecessary, he said, if farm machinery is provided, and modern measures increase the crops, as they should do. The Government intends to make machinery available to the farmers, to replace imported farm laborers. It will do this, not by cooperatives or any such device as the machine-tractor stations in Russia, but by regulating the prices of farm products and of farm machinery so that farmers can afford to buy the machinery they need.

I gathered throughout the interview that Dr. Ulmanis sticks pretty closely at all times to the viewpoint of the Latvian farmer. He said: "Our farmers are united among themselves. We are fortunate in that respect. When I read WALLACE'S FARMER, I see with what difficulty American farmers are persuaded to accept some of the measures your Government works out for them. Some of them accept and some do not. Fortunately for us, our farmers are all in accord with what we are doing for them here." He obviously does not hesitate to take arbitrary action, particularly if "city slickers" are involved. He has the farmers with him because

they trust him to keep their interests foremost in everything he does. His manner is mild, but one sees glimpses of the iron beneath the velvet glove.

Dr. Ulmanis intimated that Latvia's foreign policy is based upon the effort to maintain its independence as completely as possible, to steer clear of all "blocs", ideological and otherwise. Personally, he appears to be much more interested in internal developments than in foreign policy. He certainly believes he is working out a form of government for Latvia, which will survive long after he is dead. He obviously retains very friendly feelings for America. As I left, he said: "I correspond occasionally with old friends in Nebraska, and they tell me something of developments in their country. I very sincerely wish the American people every success in working out their own problems in their own way."

He added that President Roosevelt's recent appeals for peace had been very important and useful, and he believed they had played a considerable part in averting war.

Tulkojums

Es pateicu, ka Munters jau laipni ieskicējis politiskās kustības fonu Latvijā, lai šajā intervijā ietaupītu laiku citiem jautājumiem. Es ierosināju uzrakstīt rakstu par Latviju izdevumam *Saturday Evening Post*,[27] piebilstot, ka amerikāņus, tāpat kā citas tautas, īpaši interesē cilvēki, kuri kādu laiku ir dzīvojuši viņu vidū. Es būtu pateicīgs, ja viņš varētu padalīties ar atmiņām par saviem pieciem gadiem Amerikā.

Dr. Ulmanis precizēja, ka Amerikā dzīvojis sešus, nevis piecus gadus,[28] un viņa atmiņas par ASV pēc ceturtdaļgadsimta ir vienīgi pozitīvas. Viņa pieredzi tur varētu apkopot pavisam īsi: "Darbs fermās, studijas un pasniegšana Linkolnas lauksaimniecības skolā." Es jautāju, kādu tieši darbu viņš veica fermās, un viņš atbildēja: "Parastu darbu. Jebkurš zemnieks zinās, kādu darbu es darīju." Viņš sacīja, ka diezgan vērīgi seko līdzi notikumiem Amerikā, kopš 1908. gada nepārtraukti abonē *Saturday Evening Post* un joprojām saņem to katru nedēļu. Tāpat viņš lasa *Wallace's Farmer*[29] un redz, ar kādām grūtībām Volless[30] saskaras savos centienos. Ulmanis pauda lielas simpātijas pret daudziem Vollesa plāniem; viņš

27 *The Saturday Evening Post*, ASV žurnāls, 1898.–1963. g. izdots reizi nedēļā Filadelfijā.

28 K. Ulmanis ASV ieradās 1907. g. maijā, pēc 1913. g. martā izsludinātās amnestijas revolūcijas dalībniekiem atgriezās Latvijā tā paša gada vasarā.

29 *Wallace's Farmer*, lauksaimniecības jautājumiem veltīts žurnāls Aiovas štatā ASV, no 1895. g. to izdeva Vollesu dzimtas pārstāvji, popularizēja zinātniski pamatotu lauksaimniecību.

30 Henrijs Volless (*Henry A. Wallace*, 1888–1965), ASV valstsvīrs, 1933.–1940. g. lauksaimniecības sekretārs, 1941.–1945. g. viceprezidents.

apzinās lielās grūtības ekonomikas un lauksaimniecības lietu pārkārtošanā Amerikā, taču ir pārliecināts, ka amerikāņi izveidos savu likteni paši savā ceļā. Ja viņam tagad būtu laiks ceļot, viņš vairāk par visu gribētu atgriezties Amerikā, jo tur pavadītie trimdas gadi bijuši tik patīkami un vērtīgi gan pieredzes, gan apmācības ziņā.

Attiecībā uz Latviju Dr. Ulmanis sacīja – viņš tic, ka kopš 1934. gada izveidotā valdības forma ir sevi attaisnojusi. Pēc Neatkarības kara Latvija pieņēma galējas demokrātijas formas, kurām tā nebija piemērota. Parlamentārā – daudzpartiju – sistēma kļuva darboties nespējīga, un līdz 1934. gadam tapa skaidrs, ka kaut kas ir jādara. Latvija nevarēja atļauties vienotības trūkumu, ko bija radījusi parlamentārā sistēma. Tāpēc viņš vienkārši likvidēja parlamentu un partijas. Viņš būtu varējis saglabāt vienu partiju, kā to izdarījušas citas valstis. Taču vienpartijas sistēma viņu nesaistīja, tāpēc viņš likvidēja arī savu partiju kopā ar pārējām. Viņa partijas biedri viņam teica: "Kā, jūs iznīcināt arī mūsu pašu partiju!" Un viņš atbildēja: "Jā, mums ir jānes šis upuris Latvijas vienotības vārdā." Un pēc laika viņi saprata, ka šis solis bijis pareizs.

Es piebildu, ka apvērsums, šķiet, noticis bez lielas varmācības un šāda relatīva mērenība noteikti liekas saprātīga. Viņš smaidot atbildēja: "Mēs esam bijuši mērenāki, nekā vēlamies afišēt. Mūsu bijušajiem politiskajiem pretiniekiem ir piešķirtas pensijas. Es izsludināju likumu, ka visiem bijušajiem parlamenta [Saeimas; Ē. J.] deputātiem ir tiesības uz valsts pensiju.[31] Šis likums izsauca daudzus protestus manu līdzgaitnieku vidū, kuri teica: "Kāda šausmīga tautas naudas šķērdēšana!" Viņi bija ļoti sašutuši. Bet tagad protestu vairs nav. Mani palīgi atzīst, ka nauda ir lietderīgi iztērēta. Daži no šiem bijušajiem politiķiem joprojām kritizē mūsu valdību un tās politiku. Bet, kad viņi runā, cilvēki saka: "Vai jūs joprojām ņemat naudu no tā vīra Ulmaņa? Tad nerunājiet mums par to, cik viņš ir slikts!""

Es jautāju, vai pašreizējā valdības forma tiek uzskatīta par pastāvīgu vai pagaidu. Viņš atbildēja, ka tā joprojām ir evolūcijas procesā un ka tautai galu galā būs jādod lielāka pārstāvniecības daļa, taču viņam šķiet, ka to pareizāk būtu darīt caur sešu kameru sistēmu, nevis caur kaut ko līdzīgu bijušajam parlamentam vai partiju sistēmai. "Mēs neredzam jēgu atgriezties pie sistēmas, kas strādāja tik slikti."

Es teicu, ka galvenais trūkums pašreizējā sistēmā, šķiet, ir tas, ka tā neparedz pēctecību. Viņš teica, ka šis jautājums ir rūpīgi apsvērts, taču vēl nav pienācis

31 Jādomā, ka šeit runa ir nevis par jauna, speciāla likuma izdošanu, bet 1931. g. Likumu par pensijām, kas paredzēja tiesības uz pensiju arī Saeimas deputātiem. 1938. g. 22. decembrī, tātad jau pēc intervijas, Ministru kabinets pieņēma un Valsts prezidents izsludināja minētā likuma grozījumus, kas apstiprināja pensijas izdienā ieskaitīt laiku, ko persona nostrādājusi arī Saeimā kā deputāts.

laiks par to kaut ko paziņot. Viņš minēja, ka cilvēki par šo jautājumu ir satraukušies Itālijā kopš 1922. gada[32] un līdzīgi arī citās valstīs, taču šķiet, ka tas atrisinās pats no sevis. Es iebildu, ka Itālijā un tamlīdzīgās valstīs ir vienpartijas sistēma, kas pati par sevi nodrošina pēctecības mehānismu, turpretim Latvijā partiju nav. Dr. Ulmanis teica – viņš ir pārliecināts, ka šeit viss sakārtosies, kad pienāks laiks, un tikmēr varētu tikt izstrādāts veids formālai pēctecības nodrošināšanai. Man radās iespaids, ka viņa paša galvā šis jautājums joprojām ir diezgan neskaidrs. Acīmredzot viņam nepatīk apsvērt savu nomiršanu vai aiziešanu pensijā.

Dr. Ulmanis teica, ka viņa galvenā interese ir lauksaimniecība – ne tikai tāpēc, ka tā ir viņa specialitāte, bet arī tāpēc, ka 70 procenti Latvijas iedzīvotāju ir zemnieki. Pašlaik, viņš teica, strādā pie plāniem, kā novērst nepieciešamību katru gadu ievest aptuveni 50 000 lauksaimniecības strādnieku no ārvalstīm.[33] Viņaprāt, tam jābūt pilnīgi liekam, ja tiktu nodrošināta lauksaimniecības tehnika un moderni pasākumi palielinātu ražu, kā tam būtu jābūt. Valdība plāno padarīt tehniku pieejamu zemniekiem, lai ar to aizstātu ievestos laukstrādniekus. Tas tiks izdarīts nevis ar kooperatīviem vai tādām iestādēm kā mašīnu-traktoru stacijas [Padomju; Ē. J.] Krievijā, bet gan regulējot lauksaimniecības produktu un tehnikas cenas tā, lai zemnieki varētu atļauties nopirkt sev nepieciešamās mašīnas.[34]

Visas intervijas laikā man radās iespaids, ka Dr. Ulmanis vienmēr stingri pārstāv Latvijas lauksaimnieku viedokli. Viņš teica: "Mūsu lauksaimnieki ir savstarpēji vienoti. Šajā ziņā mums ir paveicies. Kad es lasu *Wallace's Farmer*, redzu, ar kādām grūtībām amerikāņu fermerus izdodas pārliecināt pieņemt dažus no pasākumiem, ko jūsu valdība viņiem izstrādā. Daži tos pieņem, daži ne. Par laimi mums, mūsu lauksaimnieki visi ir vienisprātis ar to, ko mēs šeit viņu labā darām." Viņš acīmredzami nevilcinās rīkoties patvaļīgi, īpaši, ja ir iesaistīti "pilsētnieki". Zemnieki ir kopā ar viņu, jo tic, ka viņš visā, ko dara, pirmajā vietā izvirzīs zemnieku intereses. Viņa izturēšanās ir delikāta, taču zem "samta cimdiem" var pamanīt dzelzs tvērienu.

Dr. Ulmanis lika saprast, ka Latvijas ārpolitikas pamatā ir centieni pēc iespējas pilnīgāk saglabāt savu neatkarību, izvairīties no visiem "blokiem" – ideoloģiskiem vai citādiem. Personīgi viņš šķiet daudz vairāk ieinteresēts iekšējā attīstībā nekā ārpolitikā. Viņš noteikti tic, ka izstrādā Latvijai tādu valdības formu, kas

32 1922. g. janvārī Itālijā par premjerministru kļuva Benito Musolīni, vadot valsti līdz Otrā pasaules kara beigām Eiropā.

33 Runa ir par Polijas un Lietuvas laukstrādniekiem Zemgales, Vidzemes un Kurzemes lauku saimniecībās.

34 Par autoritārās valdības darbību laukstrādnieku jautājuma risināšanā skat. Aivars Stranga (2020). *Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma saimnieciskā politika 1934–1940*. Otrais, papild. izd. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 98.–107. lpp.

pastāvēs vēl ilgi pēc viņa nāves. Viņš nepārprotami saglabā ļoti draudzīgas jūtas pret Ameriku. Man aizejot, viņš teica: "Es laiku pa laikam sarakstos ar veciem draugiem Nebraskā, un viņi man nedaudz pastāsta par notikumiem savā valstī. Es no sirds novēlu amerikāņu tautai sekmes, risinot savas problēmas pašu spēkiem."

K. Ulmanis piebilda, ka prezidenta Rūzvelta[35] nesenie aicinājumi uz mieru ir bijuši ļoti svarīgi un noderīgi, un viņš tic, ka tiem bijusi ievērojama loma kara novēršanā.[36]

35 Franklins Delano Rūzvelts (*Franklin Delano Roosevelt*, 1882–1945), ASV valstsvīrs, 1933.–1945. g. prezidents.

36 1938. g. 26. un 27. septembrī F. Rūzvelts vēstulēs vērsās pie Vācijas kanclera Ā. Hitlera, aicinot meklēt Sudetu krīzes risinājumu mierīgā ceļā.

Summary

INTERVIEWS OF THE PRESIDENT AND PRIME MINISTER KĀRLIS ULMANIS AND MINISTER OF FOREIGN AFFAIRS VILHELMS MUNTERS WITH THE PRESS OF THE UNITED STATES OF AMERICA IN NOVEMBER 1938: A VISION OF INTERNAL AND EXTERNAL PROBLEMS

EDITING, TRANSLATION AND COMMENTS OF ARCHIVAL DOCUMENTS

Ēriks Jēkabsons

At the end of 1938, the international situation in Europe had become critical, effectively marking the beginning of the pre-war crisis. In this climate, the only hope for the authoritarian governments of the small Baltic states lay almost exclusively in the declaration of neutrality, in the hope that the Great Powers would respect it. While authoritarian regimes had emerged in all three Baltic states, they differed from one another: in both Lithuania and Estonia, the coups merely signalled a move towards authoritarianism – specifically, one can speak of full-scale authoritarianism in Lithuania starting from the early 1930s, and in Estonia from the second half of the 1930s. Only in Latvia, where the coup occurred last, did it rapidly – effectively overnight on 16 May, 1934 – mark the transition to a complete authoritarian system. Furthermore, while Estonia, Lithuania, and Poland adopted authoritarian constitutions and established parties of power, Latvia saw none of this. The regime led by Kārlis Ulmanis promised constitutional reform but in practice limited itself to the creation of six chambers of professions, merely planning to use them as a base for a new form of representation. The US Department of State had shown a certain interest in the operating principles of the Latvian authoritarian regime since 1934, and in November 1938, the US Legation secured the consent of K. Ulmanis and V. Munters to grant interviews to the American press correspondent Demaree Bess. During the talks held on 5 and 9 November, the two statesmen voiced their views on the planned constitutional reform (which they claimed was hindered by the international situation) and on Latvia's relatively secure international standing. They also demonstrated an inability to formulate a principle for the succession of power in Latvia. K. Ulmanis explained the reasons for the suspension of political parties following the coup, exaggerated the unanimity of Latvian farmers in their support for the regime, described his attitude towards political opponents, and detailed plans for the further development of agriculture through the introduction of machinery to eliminate the need

for importing foreign labour, among other topics. The published documents are held at the National Archives in Washington, D.C., within the State Department's collection of documents. The publication first presents the original text of the documents in English, followed by a Latvian translation with commentary and explanations.

© 2026 Ēriks Jēkabsons, Latvijas Universitāte
Raksts publicēts brīvpieejā saskaņā ar Creative Commons
Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 Starptautisko licenci (CC BY-NC 4.0)
This is an open access article licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0
International License (CC BY-NC 4.0) (https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)